

K L A S S Z I K U S O K Ú J R A T Ö L T V E

27 - 32

Álom és bolyongás

Vörösmarty Mihály:
Csongor és Tünde

Diãnn

N E K E D I S V A N E G Y T Ö R T É N E T Ű N K

Impresszum

A kiadvány Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című drámája alapján készült a KultUp program keretén belül interaktív oktatási segédanyagként. A kiadvány egy olyan fejlesztés szerves része, amelyben az irodalmi alkotáshoz oktatási óravázlat, valamint kisfilm is tartozik. Az oktatási csomagot elsősorban a *dráma és színház tantárgy* segédanyagaként ajánljuk, de alkalmazható az *irodalom tantárgy*hoz kapcsolódóan is.

Felelős kiadó: Kis Domonkos Márk
Déryné Program Közhasznú Nonprofit Kft.

Írta: Balogh Szilvia

Főszerkesztő: Timár András

Szerkesztő: Hutvágner Éva, Timár András

Kreatív vezető: Szabó Ádám

Projektvezető: Héjja Gábor

Grafika, tördelés: Járasi Anna

Vizuál: Brandtailor & Siriat

ISBN 978-615-6860-21-7

A kiadvány oktatási céllal készült, kereskedelmi forgalomba nem hozható.

© Minden jog fenntartva 2024

Déryné
program

DIÁNA

kultUP
BELENŐSZ
A KULTURÁBA

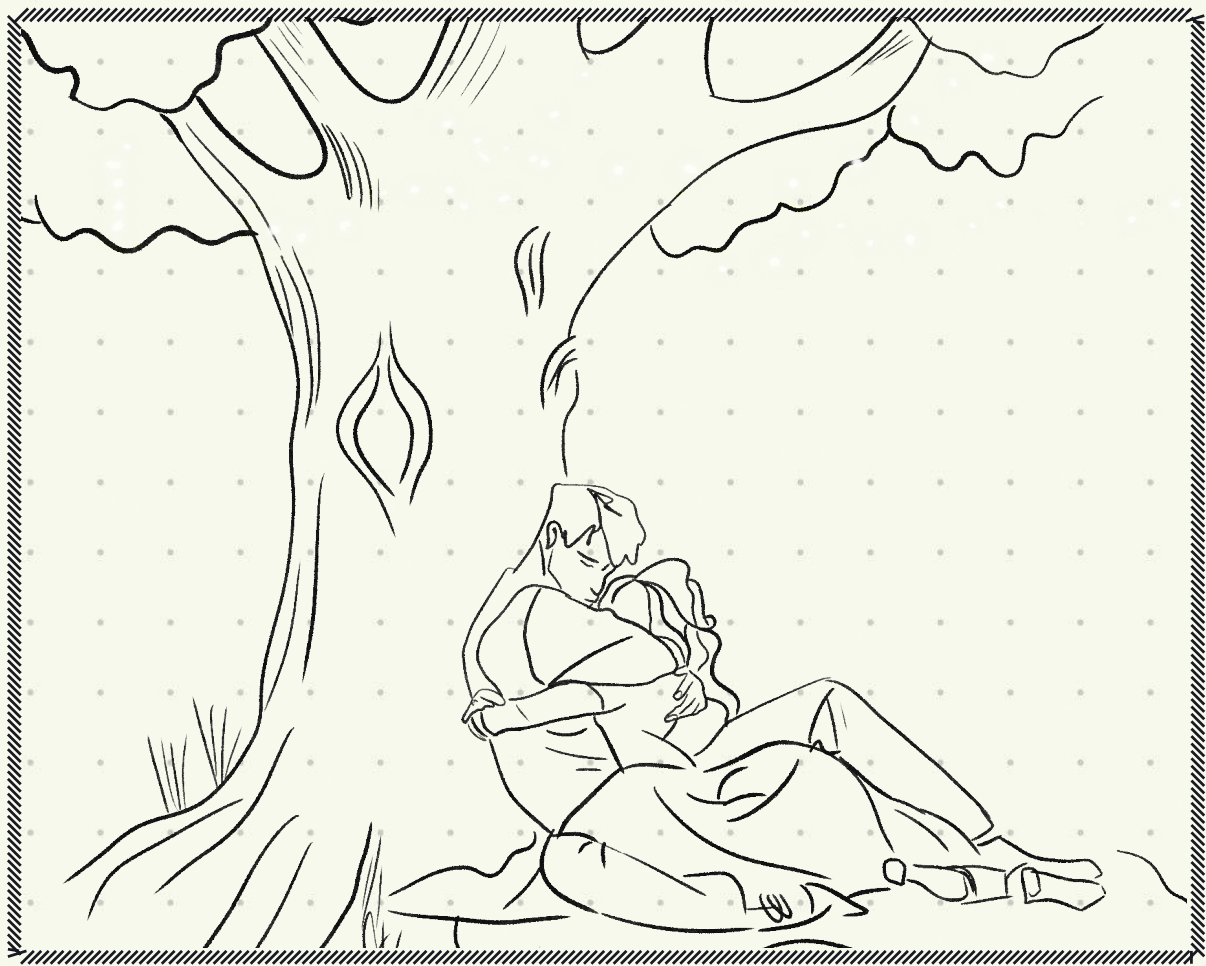

Lázár Ervin
Program

Tartalomjegyzék

Kedves olvasó!	4
A magyar ősirodalom nyomában	5
Nem is szerették? De miért nem?	7
Tudtad?	10
Ébresztő! Ne aludj el!	12
Semmiből világot teremteni	16
Más világok	17
Filmajánló	18
Kozmikus bolyongás – kitekintés más művészeti ágak felé	19
Zenehallgatás	20
Most akkor kit is szeret a főhős?	22
Az éj	25
Gondoltad volna?	27
Olvasnivaló	28

Biztosan ismersz jól és kevésbé jól sikerült képregényeket – vagy ezekből készült filmadaptációkat. De azt tudtad-e, hogy a képregényekben felbukkanó eszköztár, mint a jó és a rossz harca, az útkeresés, a kozmikus univerzum építése, a kiváltságosok átjárása a

világok között, a természetfeletti erejű eszközök szerepeltetése megjelent már sokkal korábban is, mégpedig a szépirodalomban? Talán hihetetlen, de Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című drámájában ezek mind megtalálhatóak. És ez még csak a kezdet!

Kedves Olvasó!

A következőkben csodás világba fogsz belecsöppenni. Egy varázsfánál találod magad, amely titkos világokat köt össze. Hőseink, Csongor és Tünde semmihez sem fogható utazásának lehetünk tanúi, amely során a szétszakított szerelmespárnak a gonosz minden ármányával szembe kell néznie.

Mi az élet értelme?

Erre a kérdésre igyekszik választ találni a dráma, és ennek megválaszolása a Te feladatod is. Ehhez szükséged lesz egy hűséges társra, képzelőerőre, éles szemre, bátorságra és éleselméjűségre. Meg kell oldanod a hármassút rejtvényét, ellen kell állnod a gonosz varázslat csábításának, és rá kell jönnöd egy kút titkára. De jól vigyázz, mert vannak olyan lények, akik azt tűzték ki célul, hogy mindenáron megghiúsítsák a küldetésed!

A magyar ősirodalom nyomában

*A ponyvairodalom megnevezés első-
sorban a szórakoztató jellegű, olcsó
irodalomra vonatkozott. A ponyva
kifejezés arra utal, hogy ezeket a mű-
veket általában a vásárokon leterített
ponyván árulták.*

Vörösmarty egyik forrása egy XVI. századi **ponyva** volt, Gergei Albert: *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűzleányról* című műve. A másik előzmény ugyanennek a történetnek a népi hagyományban fennmaradt verziója, amelyet *Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfiként* ismerhetsz.

És hogy miért írt Vörösmarty „új” művet ezek mintájára? A legfőbb magyarázata ennek a XIX. századi magyar irodalom egyik legfontosabb célkitűzése volt: a magyar ősirodalom megteremtése.

Johann Gottfried von Herder német filozófus 1791-ben publikálta a *Gondolatok az emberiség történetének filozófiájához* című művét. Ebben olvasható a nevezetes jóslat, amely a magyar nép lehetséges végpusztulásának vízióját tárja elénk. A jövendölés így hangzik: „A magyarok, mint az ország lakosainak

legcsekélyebb része, most szlávok, németek, románok és más népek közé vannak beékelve, s századok múltán talán nyelvüket is alig lehet felfedezni”. A herderi jóslat a magyar értelmiség körében általánosan ismert volt. A nemzethalál víziója mégsem kétségbeesést eredményezett, hanem ösztönzőleg hatott a haza sorsáért felelősséget vállaló értelmiség számára. Ez a herderi gondolat inspirálta a legnagyobb romantikus alkotóinkat a kereszténység felvételekor elpusztult magyar ősirodalom újrateremtésére.

Nem is szerették? De miért nem?

Gyulai Pál *Vörösmarty életrajza* című munkájában így ír a *Csongor és Tündéről*: „Hidegen fogadta a közönség, s az íróknak sem igen tetszett. Valóban e műnek oly hibái vannak, melyet csekély tehetségű költő is elkerülhetett volna...”.¹

Loósz István később azt veti Vörösmarty szemére, hogy „magával a két főszeméllyel sem vagyunk tisztában. Csongor és Tünde a nélkül, hogy találkoztak vagy beszéltek volna egymással, mindjárt az első látásra egész szenvedéllyel szerelmesek lesznek, ami némán abban nyilatkozik meg, hogy egymás keblén szunnyadnak a lombsátor alatt”.²

Mészáros Tamás pedig még 1990-ben sem volt meggyőződve arról, hogy a dráma alkalmas a színrevitelre:

„(...) ez a klasszikus mű kevés zseniálisan rossz nemzeti drámánk közül való – ne féljünk a szentségtöréstől: mai fül számára épp nyelvében színszerűtlen, s szituációi is többnyire egy felolvasószínpad izgalmi lehetőségeit kínálják –, mégis olyan kihívás, melynek vállalása újra meg újra »becsületbeli ügy« a magyar színház számára”.³

¹ Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza és Kölcsey Minden Munkái*. Buda-Pest, Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1887. 10: 224.

² Loósz István: *Csongor és Tünde, Egyetemes Filológiai Közlöny*, 1892. 392.

³ Mészáros Tamás: *Nemzeti színjátszás?*, *Magyar Hírlap*, 1990. október 13. 9.

A korabeli recenzió (kritikaírás) nem nagyon tudott mit kezdeni a *Csongor és Tünde*vel. Vörösmarty elismert szerzőnek számított, a művei mindig nagy visszhangot váltottak ki. Ezt a drámáját viszont feltűnő hallgatás övezte. Mi lehetett ennek az oka? Talán az, hogy a mű gyökere nem a magasirodalomba, hanem a ponyvába és a népi hagyományba nyúlt vissza? Esetleg az lehetett az ok, hogy a szerelmi téma alantasnak számított a kor megítélése szerint? Az biztos, hogy a mű sokat hivatkozott színpadi alkalmatlansága sem segítette a sikert. A XIX. század drámafelfogása szerint elsősorban a beszédmód volt az, ami megnehezítette a műfaji besorolást, és így a befogadást is, hiszen Vörösmarty műve erősen lírai. Vannak benne olyan részek, mint például az Éj monológja, amelyek versként, önmagukban is megállnák a helyüket. Az erősen monologikus jellegű műre egyáltalán nem jellemző az élőbeszédszerűség, ami a korabeli felfogás szerint egy drámának alapvető tulajdonsága. A század végére az olvasók kezdték

teljesen új szemmel nézni a művet. A kortárs irodalmi recenzió **emberiségkölteményként** vagy emberiségdrámaként értelmezi, hiszen azok a kifogások, amelyekkel a XIX. század élt, a XX. század drámafelfogásában már nem játszanak szerepet. A világteremtő képzelet, a bölcséleti jelleg és az értelmezési lehetőségek nagyfokú nyitottsága került az elemzések középpontjába.

A *Csongor és Tünde* ősbemutatójának főszereplői.
Csongor: Nagy Imre, Mirigy: Jászai Mari,
Tünde: Márkus Emília.

Színház

A *Csongor és Tündét* a szerző életében nem adták elő. Az első teljes előadásra a megírást követően mintegy 49 évvel kellett várni: az ősbemutatóra 1879. december 1-jén került sor a Nemzeti Színházban, Paulay Ede rendezésében. Csongor szerepében Nagy Imre, Tündeként Márkus Emília lépett színre, Mirigyet Jászai Mari alakította.

A késői színrevitel oka, hogy a darab számos színpadtechnikai nehézséget rejt. A cselekményvezetés bonyolult, sok a helyszínváltás, a monológ, a mesei és a filozofikus szalakat pedig nem

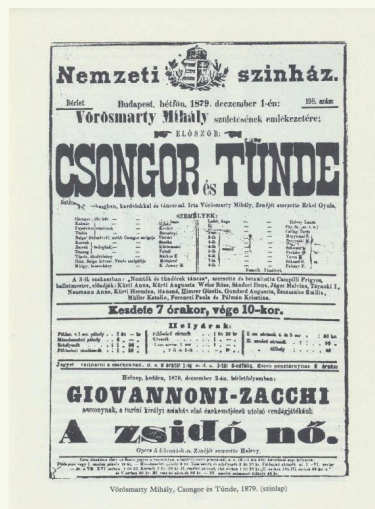
egyszerű összeegyeztetni és láttatni a színpadon.

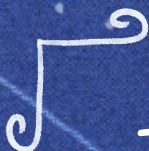
A színrevitel nehézségeit jelzi, hogy az azóta bemutatott *Csongor és Tünde*-előadások sok esetben az írott mű dramaturgiájának erőteljes megváltoztatásával dolgoztak.

Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*, Nemzeti Színház, 1879. (színpal).

Az előadás kísérőzenéjét Erkel Gyula szerezte

Tudtad?

Vannak olyan művek, amelyek régen a kánon részét képezték, és ma már nem olvassa őket szinte senki. Ezzel szemben sok olyan mű is van, amelyeket születésükkor nem tartottak kifejezetten értékesnek, ma pedig remekműnek számítanak.

A kánon fogalma mércét jelent. Mai felfogásunk szerint az irodalmi kánon segít eldönteni, hogy mit érdemes elolvasni, és mit nem. Egyfajta iránytűként funkcionál. De a kánon körül rengeteg probléma akad. Hiszen ki mondja meg, hogy egy mű az irodalmi kánonnak részese lehet-e vagy sem? Milyen szempontok alapján érdemes dönteni? És hogyan hatnak a kánonra világnézeti, politikai, ízlésbeli szempontok? Hogyan változik időben, hogy mit tartunk értékesnek? Különböző korok emberei ugyanis más-más válaszokat adnak erre. Lehetséges, hogy egyszerre több kánon is él egymás mellett? Például egyáltalán nem biztos, hogy egy népszerű mű, amit sokan olvasnak vagy szeretnek, egyszerre része a szépirodalmi kánonnak is.

Felismered a műveket a szereplőik alapján, amelyek
a szépirodalmi kánon határán billegnek?
A megfejtést a lábjegyzetben találod!

1.

2.

3.

4.

Megfejtés:
1. Rejtő Jenő: *Piszkos Fred, a kapitány*
2. Agatha Christie: *Gyilkosság az Orient expresszen*
3. J. K. Rowling: *Harry Potter*-sorozat
4. J. R. R. Tolkien: *A Gyűrűk Ura*

Ébresztő! Ne aludj el!

Ha alvó alakot látsz a történetben, az csak Csongor lehet. Alszik az első felvonásban, amikor Tünde megérkezik, alszik délben, amikor végre találkozhatna a vágyott kedvessel a Hajnal kertjében, és végül az ötödik felvonásban este is elszunnyad a csodafa alatt.

Ha ennyi alvást látva felmerülne benned, hogy Csongor talán álmodja az egész történetet, akár igazad is lehet. A romantika irodalmától egyáltalán nem áll távol az álmok világa. Gondolj csak E. T. A. Hoffmann *Az arany virágcserep* című kisregényére vagy Edgar Allan Poe *A holló* című művére.

Az álommal való szoros kapcsolat egyrészt a hétköznapi élettől, a racionálistól való elfordulást fejezheti ki. Ugyanakkor az álom eszköze lehet a személyességnek, a titokzatosságnak, kaput nyithat más világokhoz.

Vajon lehet valaki egy történet hőse, ha a legfontosabb jeleneteket

végigalussza? Passzív alakként be tudja tölteni Csongor egy kitalált világ hősének szerepét? Milyen hős az, aki (akár ébren, akár álmában) folyton elbizonytalanodik? Aki a legtöbbször fel sem tudja mérni, hogy valóban Tündét látta-e? Aki, bár büszke saját maga hősiességére, nemigen látjuk ezt megnyilvánulni? Hiszen az egyetlen szereplő, aki ellen fizikailag is fellép, aki felett győzedelmeskedik, az saját fegyvertelen szolgálója, Balga. Nem ő talál rá Tündére, nem ő győzi le Mirígyet. Az is jellemző, hogy nagyon nehezen hoz döntéseket, a dolgok inkább csak történnek vele. Ha pedig döntést hoz, akkor általában rosszat, mint például a fához kötözött Mirígy kiszabadítása rögtön a dráma nyitójelenetében. Mitől lesz egyáltalán hős? Csongor nem a jelleme, az éleselméjűsége vagy az ereje miatt kerül a dráma középpontjába, hanem maga a bolyongás, az élet értelmének keresése által.

A képen Fedák Sári János vitéz szerepében és Medgyaszay Vilma, mint Iluska látható a *János vitéz* 1904-ben a budapesti Király Színházban bemutatott előadásában.

Petőfi Sándor 1844-es elbeszélő költeményében, a *János vitéz*ben a hős szerelmét, Iluskát elragadja a halál. Kukorica Jancsi hosszasan bolyong Tündérországbán, mire az élet vizébe dobott rózsaszál nyomán életre kel tündérré változott szerelme. A két szerelmes csak a földi világból kizárva találhat egymásra.

Azt már látjuk, hogy Csongor megítélésével nincs könnyű dolgunk. De mi a helyzet Tündével? Tünde legfőbb tulajdonságai a szépség, a halhatatlanság és a tünékenység (mint már a neve is mutatja). A jelleméről nem tudunk meg szinte semmit, Csongor mégis az egész dráma alatt őt keresi. Nem is érdemes hétköznapi karakterjegyeket keresni nála, hiszen ő valójában eszménykép, egy idea, amely a valóságban nem elérhető.

o o o o

Gondolkozzunk együtt: Ha Tünde nem hús-vér szereplő, hanem egy eszménykép, hogy lehet képes a legnagyobb áldozatot meghozni a szerelem érdekében? Mit árul el róla az, hogy Csongorért hajlandó lemondani az örök életről is?

o o o o

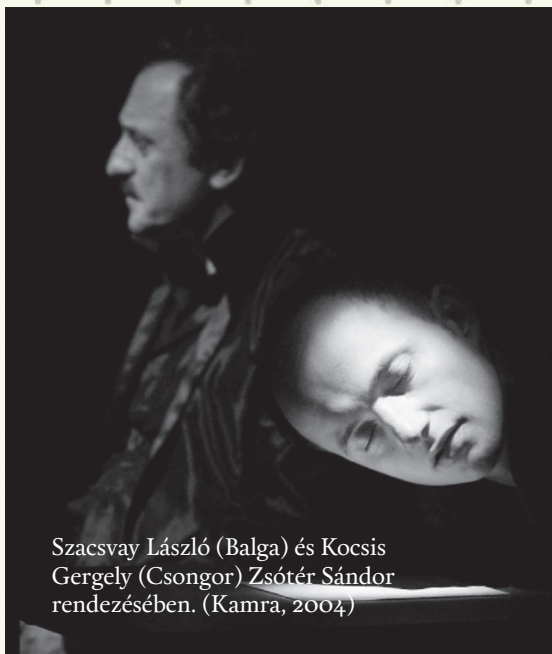
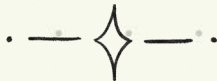
Elek Ferenc (Mírigy), Lengyel Ferenc (Duuza), Hajduk Károly (Kurrog), Tóth Anita (Az éj) és Kiss Eszter (Kalmár) Zsótér Sándor rendezésében. (Kamra, 2004)

Színház

Zsótér Sándor 2004-es *Csongor és Tünde* rendezésében Tünde valóságosan nem is jelenik meg, csupán hang és fény formájában. Ahogy az előadásról szóló elemzésben olvasható: „E testetlenített Tünde minden

szereplőt és gondolatot újraértelmez az előadásban: ő lesz a vágyakozás, a szerelem, egy érzés, egy halott lélekhang, a földi lét és halál utáni vonzódás Zsótér csodálatos színpadi képeiben”.⁵

Szacsvey László (Balga) és Kocsis Gergely (Csongor) Zsótér Sándor rendezésében. (Kamra, 2004)

⁵ Timár András: Zsótér Sándor: *Csongor és Tünde*, 2004. In: *A 20. századi magyar színháztörténeti kánon alakulása*. Jákfalvi Magdolna (szerk.), Budapest, Balassi Kiadó-Színház- és Filmművészeti Egyetem, 2011. 177–184.

Tervezz fejbem egy számítógépes játékot – ha kell, rajzold le!

Szükséged lesz hozzá: több szintre (különböző, párhuzamos világokra), a szinteket benépesítő karakterekre, főhősökre és ellenlábásokra, vázlatos karakterjegyekre, természetfeletti erővel bíró eszközökre.

Készíts a szintek közt átjárási kapukat!

Hol és mi lenne ilyen átjáró? Kapu? Fa? Nyúlüreg? Kút? A játéknak legyen világos célja (például: megtalálni a szerelmet, megszerezni a hatalmat, megtudni a titkot vagy megtalálni a kincset)!

Vörösmarty is kozmikus világot épített fel a *Csongor és Tündé*ben. A szövegben meg lehet különböztetni több világszintet.

Semmiből világot teremteni

Más világok

A *Csongor és Tündé*ben a létnek két szintjével találkozunk: a földi világgal és ennek ember felett álló szféráival.

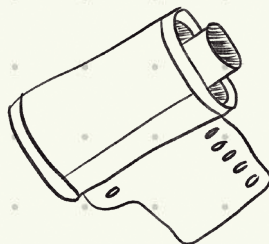
A két világot összekötő varázskapu, az átjáró az almafa, amely a darab központi jelképe. Egyszerre mutatja a szerelmet, a nőiséget és magát Tündét. Mirigy például így jellemzi a fát: „...este rajta, / Mint a szűz emlői bimbók, / Oly kis almák duzzadoznak”.

A fának ezenkívül az idővel való kapcsolata (a múltban gyökerezik, friss hajtásai pedig a jövő felé mutatnak) szintén a teljességet, a mindenséget jelképezi.

A fa jelképe, amely összeköti a különböző világokat, a magyar hitvilág, a sámánizmus egy kiemelt motívumához, a világfához nyúlik vissza, amely népmeséinknek is visszatérő jelképe. Egyszerre utal életre, halálra, örök fejlődésre, folytonos megújulásra.

Vörösmarty minden létszintet benépesített különféle lényekkel: ördögfiakkal, boszorkánnyal, emberekkel, tündérekkel és mindennek teremtményével, az Éjjel. Ezeknek a lényeknek különböző céljai vannak, amelyek egymás ellen hatnak.

Filmajánló

Ha érdekel a hun, magyar, avar eredetmondák világa, a világhán történő utazás, akkor nézd meg Jankovics Marcell animációs játékfilmjét, a *Fehérlófiát*, amelyet Arany László elbeszélő költeménye nyomán írt.

Jankovics Marcell: *Fehérlófia* (1981)

Kozmikus bolyongás – kitekintés más művészeti ágak felé

Egyik legrégebbi toposzunk az utazás, amelyet más, korábban olvasott irodalmi művekből már jól ismerhettek. A kozmikus utazás motívuma gyakran az emberi életcél keresését jelképezi.

A bolyongás motívumát használó művészeti alkotásokat vég nélkül lehetne sorolni. Néhány példa erre: Homérosz *Odüsszeia*, Krúdy Gyula *Szindbád*, Goethe *Faust*, Voltaire *Candide*, Madách Imre *Az ember tragédiája*, Kosztolányi Dezső *Esti Kornél*.

JÁTÉK

Meg tudod fejteni? Mi a kapcsolat az alábbi szavak, kifejezések között?

A megfejtést az oldal alján olvashatod lábjegyzetben.

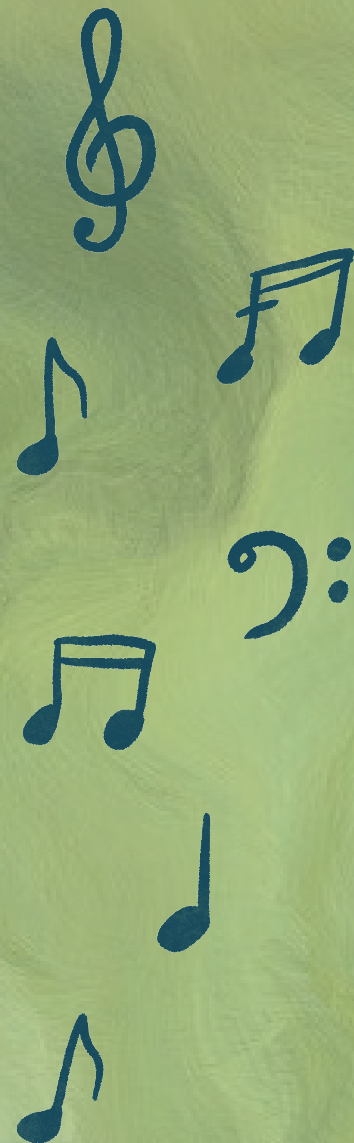
VÁRATLAN,
A KOPONYÁM KÖRÜL,
A VÖRÖS POSTAKOCSIN,
A FÖLD KÖZÉPPONTJA FELÉ.⁶

⁶ Megfejtés: ezek olyan irodalmi művek címei, amelyekben szerepel az UTAZÁS szó.

Zenehallgatás

Hallgasd meg Liszt Ferenc: *Faust-szimfóniájának* egy részletét! Az 1854-ben komponált mű Goethe *Faustja* nyomán keletkezett, amely inspirációként szolgált a *Csongor és Tündéhez* is.

Hallgatás közben gondolkozz el azon, hogy szerinted lehetséges-e pusztán zenei eszközökkel történetet mesélni. Miből érzékelhetjük, hogy a főhős utazását hallgatjuk?

Milyen szavakkal kezdődik? A dráma, és a néző (vagy olvasó) rögtön ott találja magát Csongor régóta tartó vándorlásainak kellős közepén. A történet éjfélkor indul a csodafánál, és ugyanitt ér véget, szintén éjfélkor. A cselekményidő felfogható egy mitikus világnapként.

Hármas út

„Sík mezőben hármas út,
Jobbra, balra szerte fut,
A középső célra jut”

A hármas út az élet metaforájaként jelenik meg a műben, az útelágazások pedig azokat a nehéz döntési helyzeteket jelképezik, amelyek képesek az életet teljesen különböző irányba terelni.

Az idézett szavakkal az emberből tündérré változott Ilma Csongort igazítja útba, aki nem tudja eldönteni, merre induljon Tünde után. A probléma azonban az, hogy ez az útbaigazítás értelmezhetetlen, hiszen nincs rögzítve, hogy az Y alakban elhelyezkedő utak közül melyik a középső. A céltalan bolyongás képe szövegszinten is felerősödik: „Vagy tán

Bolyongás a *Csongor és Tündében*

„Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.”

vége sincs az útnak / Végtelenbe téved el, / 'S rajta az élet úgy vesz el, / Mint mi képet jégre írnak?” A továbbra is tanácstalanul toporgó Csongor ekkor három vándorral találkozik, akik mind egy-egy megoldást kínálnak az élet értelméül: a pénzt, a hatalmat és a tudást teszik meg elérendő célnak. Csongor azonban úgy érzi, ezek hamis válaszok. Ez a drámában később megerősítést is nyer, amikor a vándorok másodjára bukkannak fel, immáron megtörtén, csalódottan, öregén. Csongor választása egy negyedik út lett: ő a szerelem felé indult el.

Most akkor kit is szeret a főhős?

Büky Béla képzőművész alkotásán az egymást kereső Csongor és Tünde jelenik meg. Nézzétek meg jól a két szerelmes kéztartását: a felemelt karok, a befelé fordított nyitott tenyerek egyszerre fejezik ki a tanácstalan keresés mozzanatát, az egymásra való nyitottságot, ugyanakkor egyfajta ölelő mozdulatot is megidéznek.

Figyeljétek meg, hogy hogyan jelenik meg a népművészet formavilága a képen! A népművészetben az oldalnézetben ábrázolt, egymással szemben elhelyezkedő galambok a szerelmet jelképezik. A virágok, az érett alma motívuma szintén a szerelemhez, az érettséghez, a testi vágyhoz kapcsolódnak a népművészetben. A kép közepén a világokat összekapcsoló almafa helyezkedik el. Csongor mögött Mirigy, Tünde mögött az egyik ördögfí látható. A háttérben pedig mindent körülölel az Éj.

Büky Béla: *Csongor és Tünde*, 1930-as évek (falikárpit)

Részlet Gergei Albert: *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűzleányról* c. művéből, amelynek a teljes szövegét itt találod:

„Mint mágneskő vasat hozzája szorítja,
Így gyenge testek ők egybeszoríták,
Az ő szerelmeket egymáshoz mutaták,
Sok szívem-lelkemet egymásnak mondának.”

Ha beleolvastok a *Csongor és Tünde* alapjául szolgáló Gergei Albert-műbe, akkor a szerelemnek érzéki, nyers megjelenésével fogtok találkozni. Ez a mű igazi ponyva, csak éppen nem ma, hanem a XVI. században íródott. Nyíltan közli a szerelemben töltött éjszaka eseményeit. Árgirus próbálja meggyőzni a tündérszép leányt, hogy

ne riadjon vissza „Vénusnak játékatól”. A leány eleinte húzódozik, fél, hogy rajtakapják őket, és kéri a királyfit, elégedjék meg azokkal a „kedve szerént való apolgatásokkal”, amelyekkel már megörvendezettette. Árgirus „hibátlan logikával” felhívja a szűzleány figyelmét arra, hogy senki nem fog hinni nekik, hogy csak együtt aludtak, és ezzel meg is győzi a leányt, aki „kiontja érte a vérét”, azaz neki adja a szüzességét. Aztán mély álomba zuhannak.

Vörösmartynál is alvó szerelmespárral találkozunk. Mirigy ekkor vágja le Tünde hajtincset. Azonban ébredés után Csongor és Tünde is biztosítja az olvasókat, nézőket arról, hogy közöttük fizikailag semmi nem történt. (Csongor: „Illetetlen ajkaiddal, / Szívkötő hajfodraiddal / Még nem játszhatott szerelmem”, Tünde: „’S ösmeretlen karjaidtól, / Még nem ízlett csókjaidtól / Elszakasztom szívemet”). Az eszményi, tiszta szerelem megőrzése azonban hoz magával egy-két logikai buktatót, ha az olvasó reális, hétköznapi szemmel próbálja meg értelmezni az olvasottakat.

Hogyan képzeljük el a szerelmesek együttlétét?

Tünde odamegy az alvó Csongorhoz, és lefekszik mellé aludni?

Ha azonban nem úgy gondolunk Tündére, mint hús-vér nőre (és Vörösmartyt tényleg mindent megtesz, hogy ne úgy gondoljunk rá, hiszen már a szereplők tulajdonságainak vizsgálatakor láthattuk, hogy Tündéhez az illékonyság, a nem emberi, természetfölötti társul), akkor ezek a logikai buktatók kikerülnek az értelmezésből. Hiszen Tünde akkor az eszményi szerelem megjelenítője lesz. A műben több helyen is tetten érhető, hogy Csongor nem konkrétan Tündét, hanem a szerelem eszményét keresi. Csongor akkor is udvarol a lefátyolozott Tündének, amikor nem tudja, kivel áll szemben. A kút leányalakját álmok

édes képzeményének tartja, aki teljesen elbűvöli őt. Nem tűnik tehát olyan kitartónak szerelmében, mint azt elsőre gondolnánk.

Mindezek mellett jusson eszünkbe korábbi felfedezésünk is, hogy a mű milyen szorosan kapcsolódik az álmok világához! Így teljesen észszerű olvasattá válik, hogy Csongor álmodja az egész történetet, és Tünde az igaz szerelem eszméjének kifejezője csupán. Az a tény, hogy Csongor visszatér saját kertjébe, ahonnan a szöveg legelején elindult, azt a jelentést is hozza magával, hogy az egész vándorlás belső út volt.

Az Éj

Olvasd el a dráma V. felvonásának elején található Éj monológját!

Azt gondolhatnánk, közelebb kerültünk ahhoz, hogy megfejtsük, mit mond a *Csongor és Tünde* az élet értelméről, az ember helyéről a világban és a boldogság kulcsáról. Csongor belső utazása, a szerelem eszménye után való kutatás azonban nem elegendő az értelmezéshez, mert még nem beszéltünk az egyik legfontosabb szereplőről: az Éjről.

Az V. felvonás elején található ötvenhét soros monológ, amely az Éj szájából hangzik el, kifordítja a korábbi nézőpontokat és a szereplők viszonyrendszerét. A monológot olvasva ugyanis az derül ki, hogy az összes szereplő az Éj álmában bolyong, és a többségük erről nem is tud. Tünde tisztában van a helyzetével, és nem küzd ellene, Csongor pedig épp hogy érzékel valamit az élet álomszerűségéből.

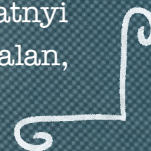
A gyönyörű betétköltemény kozmogonikus mítosz, azaz a világegyetem keletkezését és fejlődését, életét meséli el. Eszerint mindennek a kezdetén a sötét és kietlen Éj volt, minden belőle született, és minden benne is végződik. Az Éj monológja zárt egységet képez, a kozmoszról beszél, de végül a teremtéstörténet első mozzanatához: önmagához tér vissza. Ez a körforgásszerű történelemkép egyértelműen reménytelenséget hordoz, amelyben mindenféle fejlődés vagy előrejutás csak látszólagos: „Mind enyész, és végső romjain / A szép világ borongva hamvad el; / És ahol kezdve volt, ott vége lesz: / Sötét és semmi lesznek: én leszek, / Kietlen, csendes, lényemlakta Éj”.

A ciklikusság a szöveg minden szintjén megnyilvánul. A körforgás nem csak az Éj kozmogóniájában jelenik meg: a vándorok újbóli megjelenése, a dráma zárójelenetének visszatérése a kezdőképhez mind az önmagába visszatérést, az előrejutás lehetetlenségét fejezi ki. A kozmikus ciklus kifejezője a korábban már kiemelt, mitikussá növelt

nap is. A ciklikus idő és a térszerkezet összekapcsolása pedig tovább erősíti a drámai szerkezet körköröségét. A klasszikus elbeszélések lineáris történetmesélésével szemben a ciklikus szerkesztési elv a világ működését emeli központi témájául, emiatt a mű a befejezhetetlenség, elbeszélhetetlenség érzetét kelti.

A *Csongor és Tünde* záróképe csak látszólag boldog: a két címszereplő egymásra talál, Csongor vég nélküli bolyongásának a végére ér. De mielőtt megnyugodhatnánk abban a hitben, hogy a szerelmesek – igaz, csak egy elzárt kertben, a földi világon kívül rekedve, de – mégis boldogok lehetnek, Vörösmarty megint megidézi az Éjt. Ezeket a sorokat illeszti Tünde szerelmes szavaihoz: „Éjfél van, az éj rideg és szomorú, / Gyászosra hanyatlik az égi ború: / Jőj, kedves, örülni az éjbe velem, / Ébren maga van csak az egy szerelem”.

A *Csongor és Tünde* zárósoraiban a szerelem így már csak pillanatnyi menedékként jelenhet meg a kilátástalan, hideg, sötét éjben.

Gondoltad volna?

A korábban említett Zsótér Sándor-féle rendezés Vörösmarty fennmaradt szövegvariációját használta, és ezzel még nyomatékosabb lett a zárlat reménytelensége:

**„Éjfél van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlik az égi ború:
Jőj, kedves, a rideg éjbe velem,
Ébren maga van csak az egy szerelem”.**

Olvasnivaló:

Bécsy Tamás: A Csongor és Tünde drámai modellje. In: „*Ragyognak tettei...*”. *Tanulmányok Vörösmartyról*, Horváth Károly, Lukácsy Sándor, Szörényi László (szerk.), Fejér megyei Tanács, Székesfehérvár, 1975. 147–172.

Deák, Márton: Taníthatatlan klasszikusok? – a mitikus funkció működése a *Csongor és Tündében*. *Új Pedagógiai Szemle*, 2022/7–8. 11–29.

Fried István: „Három ellenző világban...” *Tiszatáj*, 1980/1. 16–24.

Timár András: Zsótér Sándor: Csongor és Tünde, 2004. In: *A 20. századi magyar színháztörténeti kánon alakulása*. Jákfalvi Magdolna (szerk.), Budapest, Balassi Kiadó, Színház- és Filmművészeti Egyetem, 2011. 177–184.

Zentai Mária: Álmodók hármasság útján. 1831: Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. In: *A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*. Szegedy-Maszák Mihály, Veres András (szerk.), Budapest, Gondolat Kiadó, 2007. 169–183.

A Program munkatársai mindent megtettek, hogy a jogvédelem alatt álló szöveges és képi dokumentumok közzétételéhez a jogtulajdonos engedélyét megszerezzék. Kérjük, ha ezzel kapcsolatban bármilyen mulasztást tapasztalnak, mindenképpen jelezzék!

mm

MÉG TÖBB ÉRDEKESSÉG VÁR RÁD,
HA BEOLVASOD A QR-KÓDOT.